

ASSAJOS I ESTUDIS

L'assalt a la identitat catalana
en els inicis del sistema educatiu
franquista: un document inèdit
*The assault on the Catalan identity
in the early Francoist education
system: an unpublished document*

José Ramón López Bausela
joseramon.lopez@unican.es
Universitat de Cantàbria (Espanya)

Data de recepció de l'original: setembre de 2013
Data d'acceptació: maig de 2014

RESUM

L'article que presentem se centra en l'anàlisi de la «Ponència sobre la enseñanza de la lengua española en Cataluña», document inèdit trobat per l'autor a l'arxiu personal de Pedro Sainz Rodríguez, ministre d'Educació del primer Govern dels revolts i ardent defensor, en la seva joventut, de la llengua i la cultura catalana. Aquesta font documental representa una prova més que ja en plena Guerra Civil va haver-hi iniciatives des de les altes esferes del poder central perquè la llengua castellana gaudís a Catalunya d'una posició de privilegi, i l'escola fou el mitjà triat per potenciar i posar en pràctica aquesta estratègia. El contingut d'aquest document representa, en definitiva, un exponent clar de la incomprensió del fet diferencial català per part de les autoritats del nou Estat, problema heretat fins als nostres dies, la principal manifestació del qual és la intolerància cap a l'ús d'una llengua autòctona i, per tant, a la definició del

marc que determina el seu estatus d'oficialitat, la qual cosa ha donat lloc a un desencontre institucional de conseqüències impredecibles. Les conclusions subratllen la vigència d'aquesta estratègia del Govern central l'objectiu del qual és relegar la cultura catalana i, per tant, la seva llengua autòctona, a la supremacia del castellà.

PARAULES CLAU: llengua castellana, cultura, català, fet diferencial, franquisme.

ABSTRACT

The article that we present provides evidence on the existence of a strategy planned from the upper echelons of the central power so that the Spanish language in Catalonia would enjoy a privileged position, where the primary school would play a leading role in developing such an ambitious project. In order to validate our hypothesis we analyse the content of an unreleased document found by the author of this article in the personal file of Pedro Sainz Rodríguez, Minister of Education of the first Government of the rebels and ardent supporter of the Catalan language and culture in his youth. From this study we can conclude, in the first place, that the proposal contained in this manuscript entitled «Lecture on the teaching of Spanish language in Catalonia» is a proof that during the Civil War there were already orchestrated initiatives from the rebel government to enhance the supremacy of the Spanish language in Catalonia and, in the second place, that the essence that impregnates such a unique initiative embodies a clear example of incomprehension of the differential Catalan fact by the authorities of the new state. This is a problem inherited until today and whose main manifestation is the intolerance towards the use of a native language, and accordingly, towards the definition of the framework that determines its official status, all of which has led to an institutional disagreement without precedent in the history of our young democracy. The final conclusions emphasise the validity of this strategy of the central government whose objective is to subordinate the Catalan culture and, therefore, their native language, to the Castilian hegemony.

KEY WORDS: Spanish language, culture, Catalan, differential fact, native, Francoism.

RESUMEN

El artículo que presentamos aporta evidencias sobre la existencia de una estrategia, planificada desde las altas esferas del poder central, para que la lengua castellana gozara en Cataluña de una posición de privilegio, desempeñando la escuela primaria

un papel protagonista en el desarrollo de tan ambicioso proyecto. Para validar nuestra hipótesis analizamos el contenido de un documento inédito hallado por el autor de este artículo en el archivo personal de Pedro Sainz Rodríguez, ministro de Educación del primer Gobierno de los sublevados y ardiente defensor, en su juventud, de la lengua y la cultura catalanas. Fruto de este estudio es la deducción, en primer lugar, de que la propuesta recogida en este manuscrito titulado «Ponencia sobre la enseñanza de la lengua española en Cataluña» es una prueba fehaciente de que en plena Guerra Civil hubo ya iniciativas orquestadas desde el gobierno rebelde para potenciar la supremacía de la lengua castellana en Cataluña y, en segundo lugar, de que la esencia que impregna tan singular iniciativa encarna un claro exponente de la incomprensión del hecho diferencial catalán por parte de las autoridades del nuevo Estado, problema heredado hasta nuestros días y cuya principal manifestación es la intolerancia hacia el uso de una lengua autóctona y, por consiguiente, hacia la definición del marco que determina su estatus de oficialidad, todo lo cual ha desembocado en un desencuentro institucional sin precedentes en la historia de nuestra joven democracia. Las conclusiones finales subrayan la vigencia de esta estrategia del Gobierno central cuyo objetivo es subordinar la cultura catalana y, por consiguiente, su lengua autóctona, a la hegemonía del castellano.

PALABRAS CLAVE: lengua castellana, cultura, catalán, hecho diferencial, autóctona, franquismo.

I. INTRODUCCIÓ

Fa més de trenta anys que Amando de Miguel va apuntar lúcidament que «el fet del nacionalisme català és també un fet intel·lectual, i es converteix en problema precisament perquè la intel·lectualitat castellana dominant no el comprèn o el desconeix»,¹ subratllant així la nota característica que tenyeix la relació entre ambdues cultures: la seva essència no igualitària.

La conseqüència lògica d'una conjuntura d'aquesta naturalesa és un desequilibri endèmic que afecta directament l'expressió més noble de la nacionalitat d'un poble, l'ús de la seva pròpia llengua i, per tant, la definició del marc

¹ MIGUEL, Amando de. «Los intelectuales castellanos y la cuestión catalana». *Papers: Revista de Sociologia*, Barcelona, núm. 12 (1979), pàg. 115.

que determina el seu estatus d'oficialitat, menyspreu històric del qual s'ha nodrit sempre la supremacia castellanoparlant l'impacte social més palès de la qual és un detriment notable del fet diferencial català que ha desembocat en un desencontre institucional de conseqüències impredecibles. Aquí aflora un factor bàsic a tenir present sempre que aprofundim en les causes que bateguen en l'origen d'aquest enfrontament secular, majoritàriament quan el rerefons de la qüestió no és altre que l'hegemonia cultural ordida a l'empara d'una política centralista l'objectiu de la qual ha estat sempre relegar a un plànol subsidiari l'ús d'una llengua autòctona.

L'article que presentem corrobora l'existència real d'aquesta estratègia, atès que es rescata de l'oblit un document inèdit de l'arxiu personal de Pedro Sainz Rodríguez, ministre d'Educació Nacional durant la Guerra Civil Espanyola, en el qual l'autor, desconegut però presumiblement de l'entorn del ministre, proposa a la màxima autoritat que regeix els destins de la cultura i l'educació al nou Estat una sèrie d'iniciatives encaminades a aconseguir que la llengua castellana gaudeixi d'un estatus de privilegi a Catalunya, sent l'escola el protagonista triat per potenciar aquesta empresa.

Som, per tant, davant una font documental que representa un exponent clar de la relació de domini anteriorment al·ludida, l'estudi de la qual ens permetrà intuir una explicació raonable per què quelcom tan potencialment enriquidor com l'existència d'una llengua autòctona s'ha convertit a Espanya en un problema polític enquistat que, traspasant la barrera del temps, continua sent una font permanent de conflictes i enfrontaments, en lloc d'erigir-se en punt d'inflexió, trobada i agermanament entre dues cultures obligades a conviure en el marc d'un model estatal que, malgrat que accepta l'existència de les autonomies, ha estat incapaç fins avui de donar una resposta coherent a una de les reivindicacions històriques més importants del nacionalisme català com és l'ús oficial de la seva pròpia llengua.

2. LLUMS I OMBRES D'UN CATEDRÀTIC ERUDIT

Abans d'abordar l'anàlisi de la «Ponencia sobre la enseñanza de la lengua española en Cataluña»,² aturem-nos breument en algunes fites de la trajectò-

² Arxiu del ministre Pedro Sainz Rodríguez dipositat a la Fundación Universitaria Española (AFUEPSR): capsa 4/7, «Carpeta 1. Memorias y ponencias. Ponencia sobre la enseñanza de la lengua española en Cataluña». El document està escrit a mà i no té data ni signatura. La presència d'expressions com «Nova Espanya» o les al·lusions als «últims temps en els quals el règim autònom permetia l'ensenyament del català a l'escola

ria del principal artífex de l'entramat legislatiu sobre el qual es va edificar el sistema educatiu franquista, Pedro Sainz Rodríguez, ministre d'Educació del primer Govern dels revoltats contra la II República Espanyola.

Aquesta reflexió inicial no obeeix solament a raons d'indole documental, tot i que la font principal que utilitzem procedeix del seu arxiu, sinó que respon al fet que Sainz Rodríguez va mantenir des de la seva joventut universitària una estreta relació amb la llengua i la cultura catalana a través de l'obra del seu mestre Menéndez Pelayo, i molts dels episodis més notables de la seva joventut estan esmaltats d'episodis relacionats amb Catalunya.

D'altra banda, com ja hem assenyalat també en treballs anteriors, el ministre «mai no va concedir cap espai a la improvisació», i «a diferència de molts altres arribistes que van irrompre en el patètic panorama polític de l'Espanya revoltada com a simples corifeus del general Franco, el precoç catedràtic i erudit, la polièdrica personalitat del qual representava l'essència de la tradició catolicomonàrquica, se servirà de la força emanada de la dictadura per materialitzar un projecte polític les arrels del qual es remunten a la seva joventut més primerenca».³ A tenor d'aquestes circumstàncies podem afirmar que la presència d'aquest document entre els seus papers no és una simple casualitat i que algunes de les mesures adoptades durant el seu període ministerial pel que fa a la qüestió catalana estan relacionades, com veurem, amb les propostes suggerides per l'autor del document.

Ardent defensor en la seva joventut de la llengua i de la cultura catalana, Sainz Rodríguez va rebre el 1919, sent un jove doctorat de només vint-i-dos anys, el primer premi convocat per la Real Sociedad Menéndez Pelayo.⁴ El catedràtic potencial i futur ministre, que es va considerar sempre a si mateix com «un simple dipositari de la voluntat del crític de Santander»,⁵ es feia ressò en aquells dies, en l'assaig que el va fer mereixedor de tan preuat guardó, de

primària» indiquen que el text va ser redactat durant l'última fase de la Guerra Civil o recentment acabada aquesta. A l'arxiu del ministre hi ha moltes aportacions, unes amb signatura i unes altres, com en aquest cas, anònimes, de persones que li van fer arribar les seves opinions sobre les reformes a dur a terme en els diferents nivells d'ensenyament. Diverses d'aquestes aportacions poden consultar-se a LÓPEZ BAUSELA, José Ramón. *La contrarrevolución pedagógica en el franquismo de guerra. El proyecto político de Pedro Sainz Rodríguez*. Madrid: Biblioteca Nueva; Santander: PubliCan [Memoria y Crítica de la Educación], 2011.

³ LÓPEZ BAUSELA, José Ramón. *Los programas escolares inéditos de 1938 en la España de Franco. El cerco pedagógico a la modernidad*. Madrid: UNED; Santander: PubliCan [Serie MANES. Ciencias Sociales y Jurídicas], 2012, pàg. 13.

⁴ LÓPEZ BAUSELA, José Ramón. *La contrarrevolución pedagógica en el franquismo de guerra...* Op. cit., pàg. 34.

⁵ LÓPEZ BAUSELA, José Ramón. «Pedro Sainz Rodríguez, menendezplayismo y educación nacional», SUÁREZ CORTINA, Manuel. *Menéndez Pelayo y su tiempo*. Santander: UIMP, 2012, pàg. 324.

les paraules del seu mestre, qualificant la llengua catalana de «certament grandiosa i magnífica, ja que no li va bastar servir d'instrument als més ingenus i pintorescs cronistes de l'Edat Mitjana, ni donar carn i vestidura al pensament espiritualista d'aquell gran metafísic de l'amor, que tant va escodrinyar en les solituds de l'ànima pròpia, ni li va bastar si més no donar lleis al mar i convertir Barcelona en un altre Rodes, sinó que va tenir una altra glòria major, també malauradament oblidada pels seus panegiristes: la d'haver estat la primera entre totes les llengües vulgars que va servir per a l'especulació filosòfica, heretant el llatí de les escoles molt abans que l'italià, molt abans que el castellà i molt abans que el francès. Tenim a Espanya aquesta doble glòria, que cap altre dels romanços neollatins no pot disputar-nos. En castellà van parlar, per primera vegada, les matemàtiques i l'astronomia, per boca d'Alfons el Savi. En català va parlar per primera vegada la filosofia, per boca de Ramon Llull».⁶

Aquesta imatge de defensor de les lletres i la cultura catalana experimentarà un increment notable quan l'1 d'abril de 1924 el general Miguel Primo de Rivera i Orbaneja, president en aquell temps del directori militar que regia, a cop de sabre, des del 13 de setembre de l'any anterior, els destins d'Espanya, va rebre al seu despatx el *Manifest dels escriptors castellans al Directori en defensa de la llengua catalana*.⁷ Pedro Sainz Rodríguez, catedràtic de Bibliologia de la Universitat Central, defensor apassionat de l'ideari de Menéndez Pelayo i de la seva particular visió del «problema espiritual del regionalisme» que, en sintonia amb el mestre, estimava les excel·lències de la llengua catalana com «una glòria nacional espanyola»,⁸ era el seu redactor i primer signatari. Immediatament després de la primera rúbrica apareixia estampada la de més de cent intel·lectuals, escriptors i personatges públics de diferents tendències i adscripcions polítiques que feien ostensible així davant el dictador la seva protesta contra les mesures que prohibien la utilització pública de la llengua catalana,⁹

⁶ SAINZ RODRÍGUEZ, Pedro. *El concepto de Patria y de Región en la obra de Menéndez Pelayo*. Madrid: Viuda e Hijos de J. Ratés, 1930, pàg. 6.

⁷ ESCRIBANO HERNÁNDEZ, Julio. *Pedro Sainz Rodríguez, de la monarquía a la república*. Madrid: FUE, 1998, pàg. 81. L'autor data el manifest el 26 de febrer, encara que el general Primo de Rivera el va rebre a l'abril.

⁸ SAINZ RODRÍGUEZ, Pedro. «Los conceptos de Patria y de Región en Menéndez Pelayo». *Estudios sobre Menéndez Pelayo*. Madrid: Espasa-Calpe [Colección Austral, núm. 1647, volum extra], 1984, pàg. 63-64. Gairebé a continuació, pàg. 65, l'autor matisa aquesta afirmació: «[Menéndez Pelayo] Estimava i defensava l'idioma català, però, malgrat això, sempre va aconsellar a Catalunya que no oblidés la llengua sagrada de la germana major per la qual som encara al món raça de primer ordre, en la qual podem fundar esperances legítimes de ressorgiment».

⁹ La versió de Sainz Rodríguez sobre la gènesi del document pot consultar-se a *Testimonio y recuerdos*. Barcelona: Planeta, 1978, pàg. 112. El text íntegre del manifest, juntament amb la relació de signants, en l'«Apèndix» d'aquesta obra, pàg. 345-346. El març de 1924 el diari barceloní *El Día* va publicar el manifest

i manifestaven, a més, la preocupació perquè aquesta actitud governamental hagués «ferit la sensibilitat del poble català, sent en el futur un motiu de rancors impossible de salvar».¹⁰

Amb prou feines sis anys després, concretament el març de 1930, recentment defenestrada la Dictadura, amb el seu artífex gairebé de cos present i el malestar provocat pels seus deliris assimilistes en plena efervescència, els intel·lectuals catalans van oferir un homenatge als homòlegs castellans en agraïment al seu valerós gest. La nòmina de personalitats que va viatjar a Barcelona va comptar amb figures de la talla de Marañón, Manuel Azaña, Ortega y Gasset o Fernando de los Ríos, encara que no tots els signants del manifest de 1924 van acudir a la cita. Durant la seva estada a la Ciutat Comtal van ser complimentats en nombrosos actes públics i banquets, i es pronunciaren a les postres els coneguts discursos. Els salons del Ritz van ser testimoni, la nit del 23 de març, de l'oratória de Sainz Rodríguez, qui no va estar-se d'afirmar davant un fidel auditori que «les bases d'una Espanya gran» havien d'assenotar-se forçosament «sobre dues negacions. No assimilisme. No volem assimilar Catalunya, volem estudiar-la, i llavors Catalunya contestarà amb un “No separatisme”»,¹¹ alertant els oïdors sobre el perill de confondre l'Estat espanyol amb la nació espanyola.

Qui amb prou feines transcorreguts vuit anys, sent ministre d'Educació del Govern dels revoltats, serà l'artífex del desmantellament fins als fonaments del sistema educatiu republicà no tornarà a Madrid amb el gruix de l'expedició, sinó que romandrà a Barcelona lliurat a diverses activitats de contingut polític i cultural. D'entre totes destaca la conferència «Evolució política de l'Espanya contemporània», dictada el 5 d'abril a l'Ateneu. Diverses de les afirmacions pronunciades en aquesta conferència han arribat fins als nostres dies pràcticament incòlumes. En el seu discurs, el catedràtic admet públicament que el fet català «és un fet històric, perquè existeix una nacionalitat», encara que no vacil·la gens a qualificar de problema tal circumstància, postulant com a única fórmula viable per resoldre'l «la que donin els catalans mateixos en l'ús de la seva libèrrima voluntat» i alerta sobre la necessitat de treballar perquè

juntament amb els textos que exterioritzaven l'agraïment de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres, de dos grups diferents d'intel·lectuals catalans i del Consell Directiu dels Jocs Florals de Barcelona.

¹⁰ *Ibidem*, pàg. 345.

¹¹ «Cataluña ante España». *Cuadernos de la Gaceta Literaria* [Madrid], núm. 4, 1930, pàg. 275-276. En aquest discurs Sainz Rodríguez atribueix la iniciativa del manifest a Ángel Ossorio y Gallardo i Eduardo Gómez Baquero, reservant-se per a si mateix el paper de redactor i primer signant del document.

l'expressió d'aquest afany «sigui un fet lliure, un estatut, sigui el que sigui, fundat sobre dues negacions: no separatisme i no aïllament».¹² Per a l'intel·lectual madrileny, les dues qüestions candents de l'Espanya del moment eren «la convivència amb Catalunya i la supremacia definitiva del poder civil sobre el militar». Ambdues només podien abordar-se mitjançant el recurs a «una alta educació cívica».¹³

Durant els primers temps de l'adveniment de la II República, Sainz Rodríguez serà encara més explícit en la seva proposta de solucions per al «problema català». Afirmarà amb rotunditat davant els diputats electes de les Corts Constituents que escoltaven el debat sobre la totalitat de la Constitució, celebrat el 8 de novembre de 1931, que «la pressa per donar una sortida a la qüestió catalana ha condicionat negativament la seva solució constitucional i la por a decantar-se obertament pel federalisme només aconseguiria allunyar de Madrid el problema però no el resoldria mai»,¹⁴ perquè «atès que hom no ha gosat adoptar la fórmula federal, s'ha buscat aquesta fórmula federable, que, en realitat, és posar a Madrid un motor de força centrífuga per a la futura organització de l'Estat».¹⁵ A més, en la seva intervenció, defensarà amb passió que «la relació que ha d'existir entre l'Estat i les diverses regions que l'integren ha de ser de caràcter simbiòtic, assegurant que no totes les regions tenen per què rebre idèntic tractament».¹⁶

Sorprenentment l'argument adduït per sustentar la seva tesi és que «en unes zones l'Estat ha d'exercir una funció tutelar i civilitzadora, i en altres casos, per haver-hi un estat passional que no accepta aquesta funció tutelar de l'Estat, aquest ha de retirar-se, en bé del progrés del país i de la regió».¹⁷ És

¹² *La Vanguardia* [Barcelona], 6-IV-1930. Una relació exhaustiva de la premsa barcelonina que recull notícies i ressenyes sobre aquesta conferència a: ESCRIBANO HERNÁNDEZ, JULIO. *Pedro Sainz Rodríguez, de la monarquía... Op. cit.*, pàg. 124 (nota 10).

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ LÓPEZ BAUSELA, José Ramón. *La contrarrevolución pedagógica en el franquismo de guerra... Op. cit.*, pàg. 99.

¹⁵ SAINZ RODRÍGUEZ, Pedro. *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la II República española*. Núm. 34, Tom II, 1931, pàg. 796 i seg. El text complet de la seva intervenció pot ser també consultat a: AFUEPSR, caps 6/9; caps 43/8; caps 58/28; caps 68/1; ALTED VIGIL, Alicia. *Memoria de Licenciatura. Bibliografía crítica de don Pedro Sainz Rodríguez*, Madrid: Universidad Complutense, 1977 («Apéndice XVI»); i SAINZ RODRÍGUEZ, Pedro. *Testimonio y recuerdos*. Barcelona: Planeta, 1978, pàg. 363-369.

¹⁶ LÓPEZ BAUSELA, José Ramón. *La contrarrevolución pedagógica en el franquismo de guerra... Op. cit.*, pàg. 99.

¹⁷ SAINZ RODRÍGUEZ, Pedro. *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la II República española*. Núm. 34, tom II, 1931, pàg. 796 i seg.

una proposta que, com veurem més endavant, no concorda en absolut amb els plans que va dissenyar per dur a terme l'ensenyament del castellà a Catalunya. La conseqüència directa serà, segons el futur ministre, que «a les regions espanyoles hi ha zones necessitades d'aquesta acció tutelar i zones necessitades d'una gran autonomia, i cal reconèixer el fet de la diferència; i per no voler-ho reconèixer, per voler donar una aparent igualtat a totes, en aquesta Constitució no només es dóna una gratificació al nacionalisme, [...] sinó que es col·loca aquest motor centrífug, dins l'Estat, per promoure la dispersió».¹⁸

No obstant això, quan l'oportunitat històrica d'aconseguir un acord de convivència pacífica amb el nacionalisme català es va obrir pas a les Corts republicanes en forma d'Estatut d'autonomia, Sainz Rodríguez va manifestar la seva disconformitat, més que amb la fórmula amb el contingut, al·legant que s'havia consensuat atenent exclusivament interessos partidistes: «Jo he presenciat allà, en la qüestió catalana, que els radicals, que no volien votar la concessió de certes atribucions a favor dels catalans, ho han fet per esperit de partit i de disciplina. I que els socialistes, que volien votar en contra i aparèixer votant de tal forma, han fet sortir els diputats socialistes del saló i han fet votar en contra els que hi quedaven, però solament en nombre suficient per perdre la votació», la qual cosa significava, segons ell, que molts dels diputats van votar les «concessions a Catalunya» en «contra de la seva consciència», i atribuïa aquesta actitud al convenciment que «Catalunya, desdenyada, pot ser un perill per a la República, sense pensar que satisfer els actuals amos de Catalunya pot ser un perill per a Espanya».¹⁹

No és, per tant, aquesta la solució que propugna el futur ministre d'Educació Nacional per al «problema català» i, menys encara, quan s'inscriu en el marc d'una República que, segons ell, va arribar a Espanya com a resultat d'unes eleccions que «no van ser unes eleccions autèntiques, lliures, sinó unes eleccions dirigides des del poder per la revolució triomfant, que va modificar per decret la Llei electoral, va ampliar el vot als joves, va posar el topall del 20 per cent a les minories i va modificar l'estructuració dels districtes amb la finalitat d'afavorir el triomf de les noves idees. A més, en obligar els partidaris de la República a anar en coalició a les eleccions es van crear unes Corts freturoses de nuclis pluralistes, prenent la salvació del règim per sobre de tot. Per

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ «La Asamblea de la Agrupación Regional Independiente. Texto taquigráfico del discurso pronunciado por el diputado don Pedro Sainz Rodríguez». *El Diario Montañés* [Santander], 3-XI-1931.

Sainz, en aquesta època, la representació nacional no era cap altra que el pacte dels partits que va fer la revolució.²⁰

Atenent aquests raonaments, no dubtarà a acusar els republicans «d'oportunisme polític per utilitzar el conflicte del nacionalisme català en benefici dels seus propis interessos partidistes»,²¹ i subratllarà també que «aquests republicans que mai als seus programes, ni als seus llibres, ni en la seva vida, ens havien fet sospitar que eren partidaris del regionalisme o del separatisme, ens han sorprès perquè s'han declarat tots comprensius i tolerants amb el fenomen nacionalista. Per què? Perquè calia comprar al preu que té els vots de l'«esquerra» catalana, decidits al Parlament constituent per la fatal distribució numèrica dels diferents i suposats partits».²²

I tot i la seva línia ideològica, d'arrel menéndezpelayista, admet com a premissa bàsica que el nacionalisme català respon «a una tradició i a una personalitat històrica formada»,²³ i «la monarquia tradicional espanyola com a única fórmula integradora capaç d'unir en el si de la unitat nacional la pluralitat de manifestacions regionals existents a Espanya»,²⁴ matisant que «ni "l'aixafament per un poder central" ni "l'abandonament per part d'un poder central antinacional" són procediments vàlids per resoldre aquest problema en un marc d'unitat respectuós amb les particularitats regionals».²⁵

Immers en plena contesa i ocupant ja el càrrec de ministre d'Educació Nacional a l'Espanya franquista, la deriva dels seus postulats pel que fa a aquesta qüestió serà notable, i al seu programàtic discurs de l'acte de clausura del Curs d'Orientacions Nacionals de l'Ensenyament Primari de 1938, arremetrà públicament davant els mestres que l'escolten contra el que qualifica de nacionalismes extrems, mancats —segons la seva particular visió— d'una projecció cultural des de la qual justificar les seves reivindicacions autonòmiques, en emparar-se en la fatalitat que suposa per a la seva història individual la pertinença a un espai geogràfic comú. El rebuig se centra fonamentalment en el que considera absència d'unitat espiritual, element indispensable per

²⁰ ESCRIBANO HERNÁNDEZ, Julio. *Pedro Sainz Rodríguez, de la monarquía... Op. cit.*, pàg. 153.

²¹ LÓPEZ BAUSELA, José Ramón. *La contrarrevolución pedagógica en el franquismo de guerra... Op. cit.*, pàg. 126.

²² SAINZ RODRÍGUEZ, Pedro. «La Tradición Nacional y el Estado Futuro». *Acción Española* [Madrid], tom X, núm. 58 i 59 (agost de 1934), pàg. 353-354.

²³ *Ibidem*, pàg. 358.

²⁴ LÓPEZ BAUSELA, José Ramón. *La contrarrevolución pedagógica en el franquismo de guerra... Op. cit.*, pàg. 126.

²⁵ *Ibidem*, pàg. 127.

amalgamar la singularitat dels pobles en el seu camí rere un destí compartit. Pel ministre «tots els nacionalismes quan estan desproveïts d'aquest contingut moral, no fan més que basar-se en l'amor al terror, al paisatge, als fets naturals, a això que diuen els separatistes catalans el fet diferencial de Catalunya, el fet, com si la Nació fos una fatalitat geològica o geogràfica i no un resultat de la voluntat dels homes que estan units per complir un destí comú».²⁶

El ministre atribueix a Rousseau la idea romàntica de considerar l'home «no com a persona, sinó com a individu, com a unitat biològica», i contraposa a aquesta «el concepte de persona», adduint que «una cosa és la persona humana que el cristianisme i el catolicisme respecten, i una altra cosa és l'individu que no és més que la unitat biològica, una unitat de l'espècie, d'aquest immens ramat, que sense la religió, i sense l'esperit, poblaria la terra».²⁷

Per Sainz Rodríguez, la tasca fonamental del magisteri de la Nova Espanya és la de «formar la consciència nacional» i per això té una importància cabdal que els mestres es conscienciïn que «la idea d'individu, eix de tota la filosofia racionalista, implica que la Pàtria no sigui considerada com una unitat moral, sinó com un fet natural»,²⁸ sent aquí on convergeixen i adquireixen sentit els plans per a l'ensenyament de la llengua castellana a Catalunya i el paper protagonista atribuït a l'Estat i a l'escola primària en el desenvolupament d'aquest procés.

3. EL DOCUMENT SOBRE L'ENSENYAMENT DE LA LLENGUA ESPANYOLA A CATALUNYA²⁹

L'autor del document, del qual es desconeix el nom, és algú plenament conscient que els mestres, malgrat no tenir cap tipus de capacitat decisòria sobre el currículum, són els responsables de gestionar-lo, i que precisament és aquesta característica la que els confereix un paper de primera magnitud en el procés de reelaboració que s'origina com a conseqüència del seu treball diari a l'escola. Per aquest motiu els seus retrets apunten des d'un principi cap

²⁶ SAINZ RODRÍGUEZ, Pedro. «La Escuela y el Estado Nuevo», MINISTERIO DE EDUCACIÓN NACIONAL. *Curso de Orientaciones Nacionales de la Enseñanza Primaria. Celebrado en Pamplona del 1 al 30 de junio de 1938. Segundo Año Triunfal*. Vol. 1. Burgos: Hijos de Santiago Rodríguez, 1938, pàg. 58.

²⁷ *Ibidem*, pàg. 57.

²⁸ *Ibidem*, pàg. 57-58.

²⁹ AFUEPSR. «Ponencia sobre la enseñanza de la lengua española en Cataluña», caps 4/7. L'autor parla en passat perquè es refereix, evidentment, als temps de la II República. Excepte alguna precisió en sentit contrari, totes les cites relatives a la ponència procedeixen d'aquesta font documental.

a aquest col·lectiu docent, i assegura que «l'ensenyament de l'espanyol a les escoles de Catalunya havia arribat a un grau vergonyós d'ineficàcia».

Segons la seva particular percepció de tot aquest assumpte, «els escolars dels centres urbans, de les poblacions importants, aprenien l'espanyol pròpiament fora de l'escola», era «la realitat viva de la vida social espanyola [...] el seu millor mestre», i arribaven «a un cert domini de l'idioma, en la seva majoria per procediment[s] merament intuïtius». Com a conseqüència directa d'això «en sortir de l'escola primària els nens catalans sabien llegir l'espanyol mitjanament, parlar-lo malament i escriure'l pitjor», i aquesta situació s'agreujava sensiblement «a les escoles rurals», on es percebia amb major intensitat «aquest lamentable retard pedagògic», perquè d'allà «els nens surten sabent llegir, parlar i escriure l'espanyol d'una manera tan mesquina que és propera ja a l'analfabetisme», i després d'abandonar «l'escola, la falta d'ocasió els fa perdre el poc espanyol que hi havien après».

Aquesta situació posa en evidència un «lamentable estat de l'ensenyament de l'espanyol a Catalunya», circumstància que respon principalment a «les deficientes aptituds pedagògiques d'una gran part dels mestres» que hi exerceixen. Però el ponent no culpabilitza únicament els docents d'aquesta problemàtica i fa extensiva la responsabilitat a l'Estat espanyol, el qual acusa de descuidar i rebaixar el nivell de control de la funció tutelar en matèria educativa i concedir al règim autonòmic una sèrie de prebendes que li han servit per permetre «l'ensenyament del català a l'escola primària», i desencadenar amb aquesta política una sèrie de conseqüències nefastes per a l'aprenentatge del castellà «no només de la competència establerta a l'escola entre els dos idiomes tractats en igualtat de drets, sinó també de la falta d'interès de molts mestres catalans, inclinats instintivament a afavorir l'ensenyament de la seva parla nativa».

Dues són, per tant, segons afirma, les causes del deplorable estat de l'aprenentatge del castellà a Catalunya. D'una banda, els mestres i la seva deficient formació pedagògica i professional, i de l'altra, la política educativa de l'Estat espanyol, que havia donat via lliure a la Generalitat perquè permetés l'ensenyament del català a l'escola primària, i és el «resultat de tants anys de descuit i negligència per part del poder públic en l'ensenyament de l'espanyol a les escoles de les zones rurals de Catalunya» el fet que «els individus que han freqüentat en la seva infantesa aquestes escoles sense haver anat a cap altre centre pedagògic, entenen l'espanyol amb dificultat, no poden parlar-lo o si ho intenten el parlen bàrbarament, i menys poden encara escriure'l». D'aquí el seu íntim convenciment que «establir un pla o una reforma qualsevol en

l'ensenyament de l'espanyol a Catalunya cal tenir present que l'ensenyament, a l'escola primària, d'una llengua que no sigui la congènita dels escolars, reclama de les autoritats que regeixen la instrucció pública un interès i una atenció extraordinàries quan la llengua que es tracta d'ensenyar és l'oficial de l'Estat, obligatòria, per tant, per a tots els ciutadans».

3.1. Algunes precisions entorn del bilingüisme

El fet d'admetre que el bilingüisme és una realitat «en una gran massa de la població catalana» no impedeix al redactor de la ponència aportar una sèrie de matisos relatius a aquesta qüestió que tindran un impacte considerable en el conjunt de mesures que proposi per promocionar l'ensenyament del castellà a les escoles catalanes. Segons el seu plantejament, aquest bilingüisme existeix únicament en aquells sectors de població residents «en centres urbans, en ciutats importants», i presenta, a més, la singularitat que les persones que integren aquest segment no posseeixen tots dos idiomes amb el mateix nivell de perfecció i domini, atès que el «català mitjà en aquestes poblacions parla instintivament la llengua catalana que ha après en la seva infantesa i, per tant, la domina; i solament parla espanyol incorrectament amb els que, com que són de fora de Catalunya, no l'entendrien». Afirma que «el català mitjà dels centres urbans» és l'únic que representa «un cas perfecte de bilingüisme» perquè «llegeix llibres i periòdics espanyols i es troba en estat de sostenir una conversa corrent en espanyol, i de redactar, encara que sigui amb moltes i greus mancades i incorreccions, una carta en espanyol». Per contra, considera que no pot parlar-se pròpiament de bilingüisme en «la immensa majoria de la població rural de Catalunya» perquè malgrat entendre «mitjanament l'espanyol, no el pot parlar i menys escriure'l».

Assenyala també un altre important nucli de població «molt més reduïda, que podríem qualificar de trilingüe», integrada per «un gran nombre d'individus cultes, il·lustrats, pertanyents no només a la classe pròpiament intel·lectual, sinó a altres professions que, sense perjudici de parlar i escriure perfectament l'espanyol, han adoptat com a tercera llengua i llengua supletòria per satisfer els seus anhels de cultura superior la llengua francesa», i assegura que són «nombrosos els individus cultes a Barcelona i altres poblacions importants de Catalunya, que en les habituals lectures donen marcada preferència a llibres i periòdics francesos, i que consideren la majoria dels llibres espanyols innecessaris o, pràcticament, inexistents». Aquesta contingència explica, segons l'autor,

la formació en tot Catalunya, però sobretot a Barcelona, d'un cabal de «generacions intel·lectuals i il·lustrades amb cultura predominantment francesa».

Atenent totes aquestes consideracions, l'autor de la ponència presenta un mapa de l'«estat de Catalunya en el terreny lingüístic» on classifica a la població en tres grups que es diferencien entre si pel nivell de coneixement i utilització del castellà. En primer lloc, el «monolingüe», que considera el més extens geogràficament, «atès que abasta tota la població netament rural i els habitants de llogarets, caserius i pobles poc importants». Després un segon focus de població «bilingüe catalano-espanyola, reduïda als pobladors de les grans ciutats i poblacions d'importància industrial, comercial o agrícola». Finalment, «la trilingüe catalano-espanyola-francesa, limitada a un reduït nucli d'individus cultes i persones il·lustrades».

La definició d'aquestes tres zones lingüístiques no és un tema intrascendent per l'autor del document, atès que l'estratègia que planteja està enfocada exclusivament a «aixecar el prestigi i el valor social de la llengua espanyola» a Catalunya, i per això considera de vital importància, per poder aconseguir aquesta ambiciosa meta, que l'Estat tingui sempre present l'existència d'aquests grups de població, atès que ha d'aplicar en cadascun «remeis diferents» si vol aconseguir la victòria en la «lluita o competència entre l'espanyol i el català», una batalla que «ha passat per diferents fases» i avatars al llarg de la història. En un primer moment, segons afirma, el castellà va gaudir d'un estatus de «superioritat», encara que només mentre «va representar l'instrument indiscutible de la cultura intel·lectual». No obstant això, aquesta situació es va invertir totalment, i passà a ser «d'inferioritat», sobretot des que «va triomfar l'esforç, amb el suport de la dominant política del catalanisme, per restituir a la llengua catalana la dignitat de verb i expressió de cultura i de llengua literària que havia perdut durant més de dos segles de decadència». L'Estat «no hauria d'haver tancat els ulls» davant un fet d'aquesta magnitud, perquè la «literatura catalana, que al segle anterior havia iniciat el seu renaixement i havia començat ja a aconseguir cridar l'atenció del món culte cap als seus més notables escriptors, presenta ja des d'alguns decennis, plenament conreats, tots els gèneres literaris». Compta, a més, «no només amb figures eminentes, conegudes als països estrangers, sinó amb grups compactes d'escriptors de segona fila, que són els que asseguren la continuïtat d'una literatura i fan possible la formació d'una tradició literària». A tot això cal afegir també «una producció de volum notable que indica l'existència d'una considerable massa de lectors», de manera que es pot afirmar que la literatura catalana «ofereix l'aspecte d'una

literatura independent i absolutament normal en l'ampli quadre de la literatura europea».

L'autor assegura que «els escriptors d'un país només poden decidir-se espontàniament a abandonar la seva llengua per una altra quan veuen la llengua rival minvada per l'aurèola d'una destinació imperial», i per això considera, en sintonia amb Amado de Miguel, que «més que lluita de llengües» ens trobem davant una «lluita de cultures», i que aconseguirà una plena victòria en aquesta disputa «aquella que aconseguirà sobre l'altra una superioritat indiscutible», supremacia «que es transportarà immediatament al terreny lingüístic».³⁰ Això significa que la victòria del castellà sobre el català depèn fonamentalment de la posada en pràctica d'«una política cultural de l'Estat sàvia i enèrgicament dirigida i que tingui a la seva disposició quantiosos recursos per fomentar i intensificar a Catalunya la cultura en llengua espanyola». I malgrat que reconeix que una qüestió tan complexa supera els límits de la seva ponència, creu imprescindible «cridar l'atenció sobre aquest aspecte del problema lingüístic de Catalunya» abans de plantejar «els mitjans que puguin elevar el prestigi de l'idioma espanyol als ulls del poble català en general», i ho fa així perquè té «l'íntima convicció que una política lingüística de l'Estat a Catalunya només pot aspirar a l'èxit tenint en el més complet respecte la literatura catalana i permetent-ne el lliure cultiu», naturalment sota un ferri i estricte control dels dictats culturals de l'Estat espanyol.

³⁰ Aquesta visió és pràcticament idèntica a l'expressada per Manuel Azaña al seu discurs com a president del Govern de 27 de maig de 1932, en el debat parlamentari sobre l'Estatut de Catalunya: «l'expansió de la llengua castellana a les regions espanyoles no s'ha fet mai per reial ordre; ni la reculada del català, quan això s'ha esdevingut en èpoques passades, ha estat a causa que ho manés el rei, sinó per un moviment ascensional o de descens de les respectives cultures, dels respectius prestigis de l'Estat. Quan l'Estat castellà era esplendorós, gloriós i potent, i la literatura castellana s'escampava per tot el món, els escriptors catalans escrivien en castellà, i un dels primers escriptors del Renaixement en llengua castellana és un català, com vosaltres bé sabeu. I quan ha retrocedit l'expansió de la llengua castellana a Catalunya, ha estat a causa que ho prohibís algú? La inversa, és també certa? És una competència; no només la competència vital d'una frontera lingüística, sinó la competència d'una cultura, d'una expansió cultural, d'un prestigi si voleu, i el que cal fer és mantenir aquest prestigi, realçar-lo; i si volem que el nostre castellà segueixi sent a Espanya la llengua comuna, no és amb lleis com ho defensarem, sinó amb el nostre treball, amb l'autoritat de l'Estat espanyol i amb el potent esforç de la cultura castellana, la resta són ganades de xerraf». AZAÑA, Manuel. «El Estatuto de Cataluña. Sesión de Cortes de 27 de mayo de 1932». JULIÀ, Santos. *Obras completas*. Madrid: Taurus, pàg. 362 [volum III, abril de 1931 - setembre de 1932].

3.2. Propostes concretes per a les diferents zones lingüístiques

Com ja hem indicat, l'autor de la ponència planteja la seva estratègia amb l'exclusiva finalitat d'«aixecar el prestigi i el valor social de la llengua espanyola» a Catalunya. Per aconseguir tan ambiciós objectiu proposa un conjunt de mesures dissenyades en funció de la naturalesa dels tres sectors que, segons la seva particular anàlisi, conformen el mapa lingüístic català i que es diferencien entre si pel nivell de coneixement i ús del castellà dels habitants.

Pel que fa a la població «trilingüe», integrada per «un reduït nucli d'individus cultes i persones il·lustrades», afirma que «a Catalunya, encara en els períodes més florents del renaixement literari, sempre hi ha hagut escriptors que han adoptat com a llengua literària l'espanyol», però el problema és que aquests intel·lectuals catalans, a més de veure's «abandonats per l'Estat, del qual no han rebut mai protecció ni ajuda», sofreixen també «el recel quan no la burla i l'animadversió dels crítics i els escriptors de Madrid», i es dona la circumstància que «sempre que ha sorgit un escriptor català en castellà, de talent excepcional i de dots indiscutibles, els cercles intel·lectuals madrilenys s'han entès tàcitament per fer-li el buit i organitzar contra ell la conspiració del silenci». Davant aquesta situació és fonamental per al nou Estat arbitrar mitjans que li permetin «assegurar sense violència el predomini de l'idioma espanyol en la vida intel·lectual de Catalunya». Proposa un conjunt de mesures que van des de «fundar a Barcelona una Secció Catalana de l'Acadèmia Espanyola» els integrants de la qual, a més de tenir «els mateixos honors i prerrogatives que els acadèmics honoraris» hauran de «ser triats exclusivament entre els escriptors catalans que s'hagin distingit en el cultiu literari de l'idioma espanyol», fins a dotar «la Universitat de Barcelona incorporada a la Facultat de Filosofia i Lletres» d'«una càtedra d'alta cultura hispànica en la qual alternessin les més eminentes personalitats del pensament, de la crítica i de la literatura espanyoles», càtedra per a la qual, com no podia ser d'una altra manera i en sintonia amb la ideologia i trajectòria del ministre, proposa el nom de Marcelino Menéndez Pelayo.

Paral·lelament a aquests dos grans projectes advoca també per organitzar i «subvencionar una casa editorial» encarregada de «publicar en bones condicions econòmiques obres literàries de mèrit escrites en espanyol per escriptors catalans», al mateix temps que s'institueixin «periòdicament concursos amb importants premis en metàl·lic per a les millors obres literàries en espanyol que hagin estat publicades a Catalunya». Tampoc no oblida, d'altra banda, que revistes i associacions són catalitzadors que exerceixen un paper fonamen-

tal per al foment i propagació social de la cultura, i per això culmina les seves propostes per a la població trilingüe advocant per fundar i subvencionar a Barcelona «una revista intel·lectual destinada a fomentar l'ideal d'una sola Espanya i l'ús literari de l'espanyol a Catalunya»,³¹ juntament amb una associació que defensi idèntiques «finalitats que la revista» i que «podria encarregar-se de fundar l'editorial, organitzar els concursos i publicar la revista».³²

Una altra problemàtica diferent és la que presenta «el grup intermedi», que cataloga amb perspicàcia de «pròpiament bilingüe» i que està integrat sobretot «per la població de les grans ciutats i dels centres urbans d'importància». Aquest sector no presenta per a ell «cap aspecte de destacat interès» pel que fa a «la difusió de la llengua espanyola», ja que el benefici i progrés de l'idioma oficial de l'Estat espanyol serà directament proporcional al «perfeccionament i l'eficiència de l'ensenyament de l'espanyol a l'escola primària» i també a l'augment del prestigi i difusió «pel creixement del nombre i l'increment de la qualitat dels escriptors en llengua espanyola a Catalunya», qüestió aquesta última per a la qual ja s'havien plantejat les oportunes iniciatives dins el sector trilingüe.

El paquet de mesures més ampli és el plantejat per a «l'ensenyament de l'espanyol a l'escola primària». És un «problema» que, segons l'autor, «es troba en íntima connexió amb el referent a la llengua espanyola, la població rural de Catalunya». Aquest sector, etiquetat com a «monolingüe», presenta «un lamentable retard [...] pel que fa a la llengua espanyola», i necessita «per al seu remei una obra de gran envergadura i de llarga durada», atès que l'«Estat s'ha de convèncer que en aquest terreny o bé es realitza una obra seriosa i perseverant, ben meditada i de caràcter excepcional, no escatimant esforços ni recursos, o bé es deixen les coses tal com les han deixat la indiferència i la desídia que enfront d'aquest problema han [sic] distingit sempre l'actuació del poder públic».

Per sobre de qüestions culturals, l'autor de la ponència intentarà connectar de nou amb l'essència ideològica del ministre, incidint en la veta monàrquica en afirmar que «el fet d'existir en una regió de la Península una massa de molts

³¹ Subratllat en l'original.

³² El redactor del document sabia, sens dubte, que Sainz Rodríguez havia desenvolupat durant la II República una intensa activitat intel·lectual i política relacionada amb la revista *Acción Española* i la societat cultural del mateix nom i que, a més, la seva experiència en aquest camp era molt àmplia, es remuntava a l'època d'estudiant universitari, en la qual va dirigir la revista *Filosofía y Letras*. És evident que aquesta proposta és una aproximació al modus operandi del ministre.

milers de súbdits per als quals pràcticament l'idioma oficial no existeix, constitueix indiscutiblement un mal de gravetat extraordinària, com a remei del qual no hi ha altra alternativa que adoptar mesures de caràcter igualment extraordinàries», destaca la proposta de declarar «obligatori l'ensenyament de l'espanyol en tots els cursos escolars sense excepció», mesura que es complementarà amb una acurada selecció dels «mestres que es nomenin per regentar les escoles de les zones rurals de Catalunya», docents que hauran de ser triats sempre «entre catalans que posseeixin a la perfecció l'idioma espanyol, o entre castellans que entenguin i parlin sense dificultat el català».³³ D'acord amb aquesta rigorosa exigència «en els concursos i oposicions per cobrir les places vacants de mestre en aquestes zones, s'exigirà als concursants i opositors aprovar uns exercicis amb els quals demostrin els catalans saber pronunciar i construir correctament en espanyol, i els no catalans tenir les nocions i la pràctica del català que es jutgin suficients per assegurar l'eficàcia de la labor pedagògica que els està encomanada». A més, perquè la pressió sobre els docents fos realment efectiva i el seu control estigués plenament assegurat, proposa també la creació d'«un cos especial d'inspectors de l'ensenyament a Catalunya amb obligació de girar una visita mensual a les escoles de la seva jurisdicció i vetllar pel gelós compliment de l'obligació que tenen els mestres a Catalunya d'atendre amb preferència l'ensenyament de l'espanyol».

No oblidat tampoc que per aconseguir el seu objectiu és fonamental incidir en el context on s'emmarca l'escola. D'aquí ve la iniciativa d'«exigir un examen de gramàtica i llengua espanyola a tots els que a Catalunya aspirin a ocupar o exercir un càrrec públic als pobles rurals, per modest que sigui (agutzil, carter, guàrdia rural, sereno, pregoner, porter, etc.)», perquè, segons afirma, «aquesta exigència intensificaria eficaçment l'interès que tindrien els pares perquè els seus fills aprenguessin bé a l'escola l'idioma espanyol». En idèntic sentit s'inscriu també la iniciativa de publicar «llibres de lectura espanyols, especials per a Catalunya, en els quals els autors tinguin principalment en compte els coneixements més propis de les respectives comarques», textos que interessin «no només als escolars sinó també a persones adultes, de mane-

³³ «El mestre d'aquestes escoles que sent català parli i escrigui deficientment el castellà o el que sent castellà no entengui ni parli el català, no pot trobar-se en les condicions requerides per a la complexa labor que li està encomanada. Si no pot ser bon traductor aquell que no posseeixi ni domini fins a cert grau les dues llengües, tampoc pot el mestre d'una llengua diferent de la dels seus alumnes donar satisfactòriament un ensenyament la base del qual és la contínua translació mental d'una llengua a una altra, sense un coneixement acabat i sense un domini més o menys complet d'un i altre idioma». Nota manuscrita de l'autor de la ponència.

ra que aquests llibres puguin fàcilment anar a les mans dels mateixos pares i familiars dels nens, i així contribuir a la difusió de l'espanyol per la població rural de Catalunya». Insinua, a més, que «la publicació d'aquests llibres de lectura podria ser l'objecte principal d'activitat d'una editorial sostinguda o subvencionada per l'Estat». Com a complement lúdic a aquesta mesura proposa, d'una banda, l'edició de «cromos i estampes de gust artístic amb textos d'escriptors castellans clàssics o eminents», susceptibles de ser utilitzats pels mestres com a element motivador, premiant «l'aplicació i l'aprofitament dels alumnes» i, de l'altra, «si en la Nova Espanya s'institueixen el teatre, el cinema, i la ràdio escolar, procurar que les exhibicions i audicions corresponents a Catalunya siguin guiades per l'interès que l'escola d'aquesta regió ha de tenir per l'ensenyament i la difusió de l'espanyol».

Fiscalitzats els mestres i plantejades mesures d'impacte per al context escolar i familiar, l'autor afegirà a les seves propostes el desenvolupament a l'escola d'activitats de naturalesa competitiva amb la finalitat d'estimular en l'alumnat el seu «interès per aprendre a parlar, llegir i escriure bé l'espanyol». Per forjar aquesta iniciativa suggereix els «concursos» de caràcter mensual, trimestral o de final de curs, certàmens en els quals s'atorgaran diferents premis als alumnes «que més s'hagin distingit» en la correcta utilització del castellà.

La immersió lingüística serà una altra de les intervencions previstes per potenciar el predomini del castellà, encara que en cap moment no es planteja aquesta iniciativa com una possibilitat d'acostament entre cultures, sinó com una fórmula per potenciar l'espanyolització dels nens catalans. Per aconseguir-ho proposa «enviar a passar les vacances estiuenques en llocs de l'Espanya castellana als nens de les colònies escolars de Catalunya, i, paral·lelament, a Catalunya a un crescut nombre d'alumnes castellans». Així, per mitjà d'aquesta «excel·lent escola de llengua viva», la infància catalana aprendrà «ràpidament a parlar correctament el castellà» molt millor que amb qualsevol altre mètode pedagògic.

Aquesta bateria de mesures culmina amb una altra de molt abast que consisteix a «renovar els mètodes d'ensenyament del llenguatge» en un intent de «fer amable i atraient l'estudi de la gramàtica», una de les matèries més àrides i «d'escàs interès» per als alumnes, realitat que s'explica, segons l'autor del manuscrit, perquè «en molts països, entre els quals Espanya, s'ensenyava la gramàtica prematurament, a una edat en què la intel·ligència del nen no ha arribat al desenvolupament necessari per posseir el sentit de l'abstracció mental sobre el qual està fundat tot intent d'analitzar i codificar el llenguatge en forma de lleis teòriques i normes pràctiques». Segons la seva opinió, fins

als dotze anys no s'hauria de «parlar als nens de res de gramàtica», i malgrat que «els mètodes pedagògics ara imperants a Espanya» obliguen els mestres a fer-ho, aquests poden sempre «esbiaixar l'obligació i la vana tasca d'inculcar al nen nocions que no és capaç encara de comprendre, donant als escolars, sota la capa de l'ensenyament gramatical, un intens i viu ensenyament del llenguatge». Per aconseguir-ho, recomana que «l'ensenyament de l'espanyol a les escoles primàries de Catalunya, sobretot en els primers anys», practiqui quatre tipus diferents d'exercicis, entre els quals ocupen el primer lloc els relatius tant a la «fonètica» com a la «bona pronunciació de la llengua espanyola».

De manera semblant, els mestres destinaran aproximadament «mitja hora diària a una conversa en espanyol» amb els seus alumnes «sobre algun tema que caigui dins els coneixements i els interessos generals de la respectiva localitat o comarca». Mitjançant el desenvolupament d'aquests exercicis centrats en la «llengua parlada» el mestre podrà incrementar «el vocabulari espanyol dels seus escolars, fer notar les diferències entre el català i el castellà i la diferent significació de termes iguals en ambdues llengües, corregir les faltes de pronunciació, les paraules mal aplicades, els catalanismes, els girs i les construccions incorrectes».

No oblidat tampoc els «exercicis de lectura» en els quals el mestre obligarà els alumnes a llegir «un llibre de literatura amena en espanyol», aprofitant l'ocasió «per aclarir el sentit de moltes paraules, corregir faltes de pronunciació, cridar l'atenció dels alumnes sobre normes ortogràfiques, morfològiques i sintàctiques, que hauran d'estudiar en forma abstracta més endavant».

Finalment, els «exercicis de redacció» ocupen també un lloc important en la programació d'activitats, i es recomana que siguin «graduats», atenent l'edat de l'alumnat.³⁴

4. CONCLUSIONS

El 26 de gener de 1939 les tropes dels generals Yagüe i Solchaga van entrar a Barcelona sense trobar amb prou feines resistència. En tan sol quaranta-vuit hores Sainz Rodríguez engegarà un protocol d'accions concretes destinades a iniciar «una política cultural de l'Estat sàvia i enèrgicament dirigida», en clara

³⁴ Recomana els exercicis de la *Gramática de la lengua española en tres grados* de Manuel de Montoliu (tres toms. Seix y Barral Hnos., Barcelona).

sintonia amb el que demanava i proposava l'autor de la «Ponencia sobre la enseñanza de la lengua española en Cataluña».

Mitjançant una Ordre de 28 de gener de 1939, que determina «la situació dels centres, serveis i personal que van passar a la Generalitat de Catalunya» i en regula el funcionament, el ministre va imprimir pàgina d'oficialitat al procés d'assetjament i enderrocament de la política educativa i cultural de la Generalitat prescrivint que «tots els edificis, establiments i instal·lacions destinats a l'ensenyament que es trobaven en poder de la Generalitat de Catalunya, així com el seu material i documentació, seran ocupats pel Ministeri d'Educació Nacional i passaran a dependre'n, i es destinaran als ensenyaments que estimi convenients».³⁵ A més, fa extensiva aquesta dinàmica de confiscació i desmantellament a la totalitat «dels serveis de belles arts, museus, biblioteques, conservació de monuments i arxius»,³⁶ i proporciona al nou Estat mitjançant aquesta fórmula «quantiosos recursos per fomentar i intensificar a Catalunya la cultura en llengua espanyola», objectiu diverses vegades reivindicat pel redactor del document analitzat en aquest article.

A l'escarni econòmic s'afegirà el desmantellament intel·lectual que suposava declarar cessant el règim establert per a la Universitat de Barcelona per Decret d'1 de juny de 1933 i dissolt el seu Patronat. L'Ordre subratllava, a l'article quart, que el Ministeri d'Educació Nacional dictaria «les disposicions pertinents per a l'adaptació dels plans i proves seguits a la Universitat Autònoma als vigents en les facultats de les altres universitats», i anunciava també la propera publicació de «normes per a la convalidació dels exàmens realitzats en tots els centres docents de Catalunya, a partir de juliol de 1936».

D'altra banda, l'Ordre representa la primera pedra en el procés de control a mestres i funcionaris dels diferents cossos docents, una altra de les reivindicacions presents en la ponència sobre l'ensenyament de la llengua espanyola a Catalunya, a la qual el ministre donarà forma legal suprimint els consells regionals de primer i segon ensenyament i el Patronat Escolar de Barcelona, a més de declarar suspesos de sou i de feina el professorat de la Universitat de Barcelona «que pertanyés a l'escalafó general de catedràtics d'universitat» i els «funcionaris pertanyents a centres dependents del Ministeri d'Educació Nacional», juntament amb el cessament fulminant dels professors d'universitat i els funcionaris de la resta de cossos docents «nomenats per la Generalitat

³⁵ BOE de 3-II-1939, núm. 34, pàg. 643.

³⁶ *Ibidem*.

de Catalunya», reservant-se la possibilitat de poder utilitzar els seus serveis amb caràcter interí «prèvia investigació de la seva ideologia i actuació social i política en relació amb el Moviment».³⁷

Aquest mateix dia, Sainz Rodríguez signava una altra ordre en la qual dictava les normes per dur a terme la depuració del personal dependent del Ministeri d'Educació Nacional que prestava servei a les províncies catalanes,³⁸ subratllant de forma clara i contundent que aquest procés sancionador es duria a terme d'acord amb la normativa vigent en aquells moments a la resta del territori «alliberat», però, i això és el veritablement significatiu, «amb les modificacions que l'experiència i les circumstàncies especials de les províncies aconsellen»,³⁹ declaració d'intencions que constitueix un clar indicador de l'existència d'un pla estatal organitzat amb la finalitat de relegar la cultura catalana i, per tant, la seva llengua autòctona, a la supremacia dels delirants dictats del nou Estat pel que fa a la llengua de l'Imperi.

Aquestes mesures, que es fan ressò de diverses propostes recollides en la ponència analitzada, representen tan sols una petita mostra de la contrarrevolució pedagògica duta a terme pel ministre Sainz Rodríguez, qui diversos mesos abans que les tropes del general Franco prenguessin Barcelona iniciava amb la Llei de 20 de setembre de 1938 una reforma de l'ensenyament mitjà «en la qual es formarien molts dels homes que, quaranta anys més tard, protagonitzarien la transició democràtica al nostre país».⁴⁰ Són unes generacions que van créixer i es van educar sota la premissa que l'Estat de les autonomies i les seves manifestacions culturals, entre les quals destaca l'idioma, representaven un perill real per a la unitat de la pàtria.

Com ja va apuntar en relació amb la personalitat del ministre, amb fina perspicàcia, un dels més significats religiosos de la tendència catalanista del monestir de Montserrat, una vegada finalitzada la contesa, «quan ja s'havia passat a l'oposició monàrquica i era home de confiança de Juan de Borbón, es gloriava a Barcelona d'haver estat el redactor del manifest en defensa de la llengua catalana que en temps de la Dictadura van signar un grup d'escriptors espanyols, però en la llei de 1938, que pretenia ser tan tradicional, va cloure

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Ordre de 28 de gener de 1939, *BOE* de 3-II-1939, núm. 34, pàg. 643-644. Aquesta ordre es complementarà amb una altra de 4 de febrer de 1939, *BOE* de 7-II-1939, núm. 38, pàg. 724.

³⁹ *Ibidem*, pàg. 644.

⁴⁰ LÓPEZ BAUSELA, José Ramón. *La contrarrevolució pedagògica en el franquisme de guerra... Op. cit.*, pàg. 22.

totalment l'ensenyament del català»,⁴¹ una actitud que ens pot ajudar a comprendre per què setanta-quatre anys després que Pedro Sainz Rodríguez, ministre d'Educació del primer Govern del general Franco, teixís l'entramat legislatiu que va permetre al nou Estat «aixecar el prestigi i el valor social de la llengua espanyola» a Catalunya, un altre ministre del ram, José Ignacio Wert, assegurés al Congrés dels Diputats que la intenció del seu departament era «espanyolitzar els nens catalans», amb la finalitat que se sentissin «tan orgullosos de ser catalans com de ser espanyols». Amb prou feines transcorregudes unes hores, la consellera d'Educació de la Generalitat de Catalunya, Irene Rigau, li replicava dient que aquest plantejament era «just l'oposat» al que ella volia.

⁴¹ RAGUER, Hilari. *La pólvora y el incienso. La Iglesia y la Guerra Civil española (1936-1939)*. Barcelona: Península, 2001 (2a ed.), pàg. 95.